

ANDREJ PLATONOV

Dzjan

Översättning Kajsa Öberg Lindsten

ERSATZ

© Anton Martynenko 2008
Translation rights into the Swedish language
are granted by the FTM Agency, Ltd., Russia 2008
© Svensk översättning Ersatz 2009
Originalets titel Джан
Översättning från ryska Kajsa Öberg Lindsten
Redaktör Ola Wallin
Korrekturläsare Fredrik Andersson, Anna Bengtsson
Omslag, grafisk form & sättning Ola Wallin
Tryck Livonia Print, Lettland 2009
ISBN 978-91-88858-79-5

www.ersatz.se

TIDIGARE UTGIVNING:

Grundgropen (2007)

Lyckliga Moskva (2008)

1.

Nazar Tjagatajev, en ung man som inte var ryss, klev ut på gården till det ekonomiska institutet i Moskva. Håpet såg han sig omkring och vaknade upp efter den långa tid som förflutit. Här, över denna gård, hade han vandrat under flera år, och här hade hans ungdom förflutit, men han sörjde inte över den – för nu hade han uppstigit högt på sina kunskapers berg, varifrån man bättre kunde se hela denna sommarvärld, vilken värmts av kvällssolen, som nu gjort sitt för dagen.

På gården växte det sporadiskt gräs, i ett hörn stod det en soplår, bakom den fanns ett gammalt träskjul och därintill levde ett ensamt gammalt äppelträd, alldeles utan mänsklig inblandning. Bakom detta träd låg en natursten – en stenbumling som säkert vägde flera hundra kilo och som ingen visste varifrån den kom, och ännu längre bort hade ett järnhjul från en av artonhundratalets lokomobiler trängt sig ner i marken.

Gården var tom. Den unge mannen slog sig ner på skjulets tröskel och koncentrerade sig. På institutets expedition hade han fått ett intyg om att hans examensarbete blivit godkänt, men själva diplomaten skulle man skicka honom senare, per post. Han skulle aldrig återvända hit. I hemlighet tog han avsked av alla de döda föremålen här. Någon gång skulle också de bli levande – av sig själva eller med hjälp av människan. Han gick en sväng runt alla de obehövda sakerna på gården, och rörde vid dem med handen – han ville av någon anledning att föremålen skulle minnas och älska honom. Men det var inte något

som han själv trodde på. På grund av ett barndomsminne visste han att efter en lång skilsmässa känns det konstigt och sorgligt att återse en välbekant plats: ditt hjärta är ännu bundet till den, men de orörliga föremålen har redan glömt dig och känner inte igen dig – som om de skulle ha genomlevt ett aktivt och lyckligt liv utan dig, och du vore ensam i din känsla och stod inför dem som en ömklig och obekant varelse.

Bakom skjulet fanns det en gammal trädgård. Där höll man på att ställa ut bord och man monterade dessutom upp en tillfällig belysning och arrangerade olika slags dekorationer. Institutets chef hade bestämt att man denna kväll skulle fira den andra kullen av sovjetiska ekonomer och ingenjörer, som nu hade utexaminerats. Nazar Tjagatajev lämnade gården till sin läroanstalt och gick till studenthemmet, för att vila och byta om inför kvällen. Han lade sig på sin säng och somnade oväntat – med den känsla av plötslig kroppslig lycka, som endast brukar förekomma i ungdomen.

Senare, när kvällen blivit mörk, återvände Tjagatajev ännu en gång till det ekonomiska institutets trädgård. Han hade tagit på sig sin fina grå kostym, som han aktsamt bevarat under alla sina långa studieår, och han hade rakat sig vid en liten handspegel – en sådan som unga flickor brukar ha. Allt han ägde låg under kudden och i det lilla skåpet vid hans säng. När Tjagatajev gick iväg för kvällen kastade han en sorgsen blick mot det mörka innandömet av sitt skåp – snart skulle det glömma honom, och lukten av Tjagatajevs kläder och kropp skulle för alltid försvinna ur dess trälåda.

I studenthemmet bodde studenter från andra högskolor, därför gick Tjagatajev iväg ensam. I trädgården spelade en orkester som inbjudits från en biograf, borden hade ställts ut

i en enda lång rad och ovanför dem brann strålkastare som elektrikerna hade hängt upp i provisoriska ledningar mellan träden. Den tomma sommarnatten bredde ut sig över huvudena på dem som samlats till sin högtid – till sitt sista möte – och hela tjusningen hos denna natt fanns i den öppna, varma rymden och i himlens och växternas stillhet.

Musiken spelade. De unga människorna satt vid borden, redo att härifrån bege sig iväg åt olika håll i världen, för att skapa sig lycka där. En musikers fiol dog bort ibland, som en fjärran, allt svagare röst. Tjagatajev fick för sig att det var en människa som grät bortom horisonten – kanske i det för alla okända land där han själv en gång hade fötts och där hans mor nu levde eller hade dött.

»Giultjataj!« sade han högt.

»Vad är det?« frågade flickan som satt bredvid honom och som var teknolog.

»Det betyder ingenting«, förklarade Tjagatajev. »Giultjataj – det är min mor, och en blomma som växer bland bergen. Folk får sina namn när de är små och liknar allt som är gott. . . «

Fiolen spelade igen, dess röst var inte bara klagande, i den fanns också en uppmaning – att ge sig av och aldrig återvända, för musiken spelar alltid för segerns skull, till och med när den är sorgsen. Snart började dansen och lekarna – ungdomens vanliga firande. Tjagatajev tittade på människorna och på den nattliga naturen; han skulle bli tvungen att finnas här länge till – kanske för evigt – och bekämpa lidandet, och arbeta och vara lycklig.

Mitt emot Tjagatajev satt en ung kvinna som han inte kände, med ögon som glänste av svart ljus och klädd i en mörkblå klänning som gick högt upp i halsen – ända till hakan, som på

en gumma – vilket fick henne att se besvärad och älsklig ut. Hon dansade inte, eftersom hon var för blyg eller inte kunde, och tittade hänfört på Tjagatajev. Hon tyckte om hans mörklagda ansikte – med smala, troskyldiga ögon, som oavvänt tittade på henne med butter vänlighet, och hans breda bröstorg – som dolde ett hjärta med hemliga känslor, och den mjuka, veka munnen – i stånd att gråta och skratta. Hon dolde inte sin sympati och log mot Tjagatajev; han svarade henne inte på minsta vis. Den allmänna munterheten blev allt större. Studenterna – ekonomer, produktionsplanerare och ingenjörer – tog blommor från bordet och rafsade till sig gräs i trädgården, och av detta gjorde de presenter åt sina väninnor, eller så strödde de helt enkelt ut växterna över deras yppiga hår. Sedan dök det upp konfetti, vilket också bidrog till förnöjelsen. Kvinnan som satt mitt emot Tjagatajev hade försvunnit – hon dansade nu på trädgårdsgången, beströdd med mångfärgade pappersbitar, och var nöjd.

De andra kvinnorna, som stannat kvar vid bordet, var också lyckliga – av sina vänners uppmärksamhet, av den natur som omgav dem och av föreningen om en framtid, som i fråga om längd och förhoppningar var jämbördig med odödligheten. Bara en av dem saknade blommor och konfetti i håret; henne var det ingen som böjde sig fram emot med skämtsamma ord, och hon log ömkligt, för att visa att hon deltog i den gemensamma festen och att hon hade det trevligt och glatt här. Hennes ansikte liknade ansiktet hos en mÄrr, och det var täckt av en mängd stora, överpudrade bölder – som om hela hennes ungdomliga kraft inte kunde rymmas i hennes hjärta och därför hade trängt ut, och hennes ögon var sorgsna och tålmodiga, som hos ett arbetsdjur. Ibland såg hon sig uppmärksamt om-

kring, och när hon försäkrat sig om att ingen lade märke till henne, samlade hon från stolarna intill snabbt ihop blommor och brokiga pappersbitar, som hon diskret gömde undan. Tjagatajev såg då och då vad hon hade för sig, men han kunde inte förstå det; han hade redan blivit uttråkad av det långa och enformiga firandet, och gjorde sig redo att gå därifrån. Kvinnan, som hade samlat ihop de blommor som andra människor tappat, gick också iväg någonstans – kvällens tid var över, stjärnorna hade blivit stora och natten tog vid. Tjagatajev reste sig upp från sin plats och bugade sig för de närmaste kamraterna – det skulle dröja tills han träffade dem igen.

Tjagatajev gick förbi träden och fick syn på den där kvinnan med hästansiktet – hon hade gömt sig i skuggan; hon såg honom inte, nu höll hon på att smycka sitt hår med blommor och band, och sedan steg hon fram bakom träden och gick tillbaka till det upplysta bordet. Tjagatajev återvände också dit: han ville genast stjälpas borden över ända, vältra omkull träden och avbryta denna njutning, som fick ömkliga tårar att droppa, men kvinnan var lycklig nu – hon skrattade och hade en ros i sitt mörka hår, fast hennes ögon var förgråtna. Tjagatajev stannade kvar i trädgården; han gick fram till kvinnan och bekantade sig med henne; det visade sig att hon var avgångsstudent från kemiinstitutet. Han bjöd upp henne, trots att han själv inte kunde dansa, men hon dansade utmärkt och förde honom i takt med musiken, så som sig bör. Hennes ögon torkade snabbt, ansiktet förskönades och kroppen, som vant sig vid den skygga blygheten, tryckte sig nu tillitsfullt mot honom, full av sen oskuld och med en god, varm doft – som av bröd. Tjagatajev glömde sig själv i hennes närhet; denna främmande, tillfälliga kvinna, som han antagligen aldrig mer skulle träffa,

utstrålade sömn och lycka – så som den osynliga sällhet som ofta lever vid vår sida.

Mötet och glädjen varade ända tills himlen ljusnade; sedan tömdes trädgården – de döda utensilierna blev kvar och alla skildes åt. Tjagatajev och hans nya väninna Vera vandrade genom Moskva, som belystes av morgonrodnaden. Främlingen Tjagatajev älskade denna stad som vore den hans hembygd, och han var tacksam över att han fått bo här så länge, och över att han fått lära känna vetenskapen och över att han hade fått äta så mycket bröd utan att känna av någon missunnsamhet. Han betraktade sin följeslayerska – hennes ansikte blev vackert av solen som gick upp i fjärran.

Tiden gick, himlen blev hög och klar, den rastlösa solen skickade oavlåtligt sin rikedom – ljuset – till jorden. Vera gick tyst. Tjagatajev tittade då och då uppmärksamt på henne, och han häpnade över att alla tyckte att hon var ful – när till och med hennes anspråkslösa tystnad påminde om gräsets, och om trofastheten hos en gammal vän. Det var ju bara på avstånd som man kunde hata, förneka eller vara likgiltig inför en människa. Men när Tjagatajev nu på nära håll såg rynkorna av utmattning på hennes kinder, och ansiktsuttrycket, som dolde hennes lust, och ögonen, som skyddades av ögonlocken, och de svullna läpparna – hela denna kvinnas hemliga inspiration, som var dold i hennes levande substans, och hela den goda och starka skapelse som var hennes kropp – då kände han en sådan ömhet för henne att han blygdes och inte skulle kunna göra något emot henne, och han skämdes till och med över att fundera på om hon var vacker eller ej. Hennes fiende skulle man bara kunna bli i ett fjärran intellekt, om man blundade för evigt.

»Jag är dödstrött, låt oss ta farväl – vi har ju inte sovit alls!« sade Vera. »Det gör väl ingenting!« svarade Tjagatajev. »Jag skall snart resa iväg, låt oss vara tillsammans lite till!«

De fortsatte framåt, vandrade utefter långa gator, och stannade sedan på ett ställe.

»Här bor jag«, sade Vera och pekade på ett stort, nytt bostadshus.

»Vi kan väl gå in till er! Ni kan lägga er att vila, så skall jag sitta en stund bredvid er, och sedan går jag.«

Vera stod där och tvekade.

»Visst, det kan vi göra«, sade hon sedan och följde gästen in.

Hon hade ett stort rum med små möbler av det slag som unga kvinnor brukar ha, men det här rummet var på något vis sorgset – trist och nästan tomt, och med fördragna gardiner.

Vera tog av sig sommarkappan, och Tjagatajev lade märke till att hon var fylligare än hon hade verkat. Därefter började Vera rota runt i sitt hushålls alla vrår, för att servera gästen något att äta, och Tjagatajev studerade noggrant en gammal diptyk som hängde över den unga kvinnans säng. Tavlan avbildade en önskedröm från den tid när jorden ansågs vara platt och himlen nära. Där var en stor man som rest sig upp på jorden; med huvudet hade han slagit upp en öppning i himmels kupol, och genom denna öppning hade han trängt sig upp ända till axlarna – till andra sidan himlen och en annan tids egendomliga ändlöshet – och nu såg han sig noga omkring däruppe. Och han hade tittat så länge mot den okända, främmande rymden, att han hade glömt bort resten av sin kropp, som blivit kvar därnere, under den vanliga himlen. På den andra halvan av tavlan avbildades samma syn, men där hade situationen förändrats: mannens kropp hade blivit kraftlös

och mager, och antagligen dött, men det förtorkade huvudet hade rullat in i den andra världen – längs med utsidan av himmelskupolen, som liknade en plåtbunke – och detta huvud tillhörde nu utforskaren av en ny oändlighet, där det på allvar inte fanns något slut och varifrån det inte fanns någon återvändo till jordens torftiga, platta yta.

Men Tjagatajev var nu som en sjukling – för honom var ingenting längre trevligt eller intressant. Bävande och med döden i hjärtat omfamnade han Vera, som stod intill honom, böjd över sina hushållsgöromål, och han tryckte henne mot sig, kraftfullt och varligt, som om han ville komma henne så nära som möjligt, för att värma sig och lugna ner sig. Vera förstod honom genast och stötte inte bort honom. Hon rätade på sig, böjde ner hans huvud och började smeka hans svarta, sträva hår, men själv tittade hon åt sidan och vände bort sitt ansikte – och ändå föll hennes tårar då och då ner på Tjagatajevs huvud, där de torkade. Vera grät ljudlöst – det var bara tårarna som strömmade ur hennes ögon – och hon ansträngde sig att inte ändra ansiktsuttryck, för att inte börja snyfta.

Tjagatajev hade uppfattat alltsammans, men för honom spelade det ingen roll vad som nu skedde, och han hade ändå inte kunnat hjälpa någon nu.

»Jag är ju gravid«, sade Vera.

»Det får du gärna vara!« svarade Tjagatajev och förlät henne allt, med modigt hjärta, så som den som dömts till döden.

»Nej!« sade Vera sorgset och gömde sig bakom nederkanten av sin ärm, för att torka tårarna och dölja sitt osköna ansikte, som hon aldrig kunde glömma, ens i sömnen. »Nej. Jag kan bara inte.«

Tjagatajev släppte henne. För att bli lycklig behövde han inte

nödvändigtvis få trösta sig genom en rasande njutning tillsammans med Vera. Det räckte med att vara nära henne, hålla hennes hand och fråga varför hon grät – om det var av sorg eller för att hon blivit kränkt.

»Min man dog nyligen«, sade Vera. »Och att glömma den som har dött är ju svårt, eller hur? Barnet som föds kommer aldrig att få se sin far, och bara en mor kan det väl inte klara sig med... Det kan det väl inte?«

»Nej, det kan det väl inte«, instämde Tjagatajev. »Så nu är det jag som blir barnets far.«

Han tog henne i sin famn och de somnade mitt på ljusa dagen, och bullret från det Moskva som höll på att byggas, bormaskinerna som trängde ner i djupen och befolkningens gräl ombord på de offentliga transportmedlen – alltsammans tystnade i deras öron; de höll bara om varandra, och genom sömnen hörde de varandras dova, milda andetag.

Framåt kvällen, alldeles innan myndigheterna stängde för dagen, registrerade de sitt äktenskap på det närmaste folkbokföringskontoret. De stod mellan två blombuketter; föreståndaren för kontoret gratulerade dem i ett kort tal, föreslog att de skulle kyssa varandra så som ett tecken på livslång trohet och han rädde dem att skaffa många barn, så att den revolutionära generationen skulle utbreda sig i evärdliga tider. Tjagatajev kysste Vera två gånger och tog ett vänskapligt avsked av kontorsföreståndaren, varvid han tänkte att det skulle varit bra om också denne hade kysst Vera och inte låtit sig begränsas av tjänsteföreskrifterna.

I fortsättningen besökte Tjagatajev Vera varje kväll – då väntade hon redan på honom och glädde sig åt hans ankomst. De omfamnade genast varandra, varvid Tjagatajev handskades

ytterst försiktigt med Vera och aktade det barn inuti henne vars far hade dött. Sedan gick de ut och promenerade, så som alla människor brukar göra, arm i arm längs gatan, och de betraktade uppmärksamt skyltfönstren, som om de planerade att skaffa sig en massa saker, och de iakttog himlen, där det hände alldeles egna saker, och de glömde ingen av de händelser som oavbrutet utspelade sig runtomkring dem – som om hjärtat i kärlekens tid vore så tungt, att man hela tiden behövde förströ det med struntsaker, så att det inte kände av sin möda.

Men Tjagatajev var ännu inte någon riktig make till Vera – ömt och skräckslaget nekade hon honom hela tiden att få bo tillsammans med henne, för hon ville varken såra honom eller ge sig åt honom. Det var som om hon vore rädd att i passionen förgöra den fattiga tröst som uppenbarat sig så plötsligt och märkligt; eller var det kanske bara ett beräknande och listigt manipulerande, för att hon i sin man ville bevara en osläckt glöd, som hon själv länge och tryggt skulle kunna värma sig vid. För att Tjagatajev skulle uthärda sina känslor för Vera krävdes det emellertid något mer än omänsklig, andlig tillgivenhet, och han började snart gråta över henne när hon låg på sängen, till synes hjälplös, men leende och omöjlig att besegra. Tjagatajev saknade förmåga att uthärda sin egen livskraft – han kände dess oskuld och godhet, och därför sårades han av andras otillgänglighet, och han glömde sig och tappade fattningen. Redan i barndomen hade han stampat med de bara fötterna i marken, brustit i häftig gråt av otröstligt raseri och utgjort ett hot mot de förbipasserande, när han såg mat bakom en tjock glasruta och inte omedelbart fick äta upp den.

2.

Sommaren fortsatte. Torvmossarna runt Moskva började glöda av hettan, och om kvällarna fylldes luften av brandlukt, blandad med den varmt ångande andedräkten från fjärran kolchoser och fält – som om det lagades kvällsmat överallt i naturen. Tjagatajev tillbringade sina sista dagar tillsammans med Vera; han hade fått en arbetsplacering – han skulle resa till sin födelsestrakt, mitt ute i den asiatiska öknen, där hans mor ännu levde eller kanske hade dött för länge sedan. Tjagatajev hade försvunnit därifrån som pojke, för femton år sedan. Hans gamla mor, turkmeniskan Giultjataj, hade satt en fårskinnsmössa på hans huvud, i hans väska hade hon lagt en bit gammalt bröd och dessutom en kaka bakad av vildråg, vildsenap och malda vassrötter, och sedan gav hon honom ett vasstrå att hålla i handen – för att han i stället för en äldre vän skulle ha en växt vid sin sida – och befallde honom att gå.

»Ge dig iväg, Nazar!« sade hon, för hon ville inte se honom död vid sin sida. »Om du skulle känna igen din far, så gå inte fram till honom. Du kommer att få se basarer och rikedom i Kunja-Urgentj, Tasjauz och Chiva, men du skall inte stanna där – gå vidare, förbi alltsammans, gå långt bort, till främlingar! Låt din far vara en okänd man!«

Den lille Nazar ville inte lämna sin mor. Han sade till henne att han vant sig vid att dö och att han inte längre var rädd för att svälta. Men modern jagade iväg honom.

»Nej«, sade hon. »Jag är redan så svag att jag inte längre

kan älska dig, nu får du leva på egen hand. Jag skall glömma dig.»

Nazar började gråta intill modern. Han omfamnade ett av hennes magra, kalla ben och stod där länge och tryckte sig tätt intill den försvagade och välbekanta kroppen; hans lilla hjärta blev då sjukt, plötsligt och med ens blev det alldeles utmattat och slog tungt, som om det vore vattendränk. Pojken satte sig på den dammiga marken och sade till modern:

»Jag skall glömma dig också, och jag älskar inte heller dig. Ni klarar inte av att ge en liten människa mat, så när ni dör kommer ingen att finnas hos er.»

Han lade sig med ansiktet mot marken och somnade i fukten från sina tårar och sin andedräkt. När Nazar vaknade var platsen öde. Modern hade gått sin väg, från öknen kom en obetydlig och främmande vind, utan varje doft och utan något levande ljud. En stund satt pojken lugnt, han åt av moderns bröd, såg sig omkring och tänkte en tanke som han nu, när han var äldre, hade glömt. Framför honom låg det land där han fötts och där han först hade velat leva. Detta barndomsland befann sig i den svarta skugga där öknen tog slut; där låter öknen sin jord sjunka ner i en djup sänka, som om den förberedde sin begravning, och platta berg, gnagda av den torra vinden, avskärmar den låglänta platsen från himlens ljus och höljer Tjagatajevs hembygd i mörker och tystnad. Bara det sena ljuset når dit och belyser med sorgset dunkel de glesa örterna på den bleka jorden, som är saltbemängd – som av intorkade tårar; men dess sorg är ännu inte överstånden.

Nazar stod vid kanten av det mörka, nedsänkta landet; framför honom började en sandöken, som var lyckligare och ljusare; men denna försvunna barndomsdag hade en liten gråtande

vind, som fördrivits långt bortifrån, irrat omkring bland de fridfulla sanddynerna – trots att det egentligen var stiltje. Pojken lyssnade på denna vind och sökte efter den med blicken, för att få syn på den och kunna göra den sällskap, men han fick inte syn på någonting – då skrek han. Vinden försvann från honom, ingen svarade. Långt borta kom natten; över det mörka, låglänta landet som modern hade fört honom bort ifrån hade redan en skugga lagt sig, och bara en vit rök rykte ur de nomadtält och jordkolor där barnet tidigare hade bott. Nazar rörde villrådigt vid sina ben och sin kropp: fanns han verkligen till, om nu ingen mindes eller älskade honom? Han hade liksom levt av den kraft och längtan som fanns hos de andra – dem som stod honom nära. Men nu fanns de inte här, de hade jagat bort honom, och han kunde inte tänka på egen hand. . . . En taggig buske av det slag som kallas stäpplöpare eller rysk tistel böjde sig utan hjälp av någon vind och rullade iväg över sanden – förbi och bort. Busken var dammig, trött och halvdöd av sina ansträngningar för att leva och hålla sig i rörelse; den hade ingen, vare sig släktingar eller närstående, och var ständigt på väg bort. Nazar rörde vid den med handflatan och sade till den: »Jag skall följa med dig, för det är så tråkigt att vara ensam – tänk något om mig, så skall jag tänka något om dig. För jag vill inte längre leva med de andra – de lät mig inte göra det, så nu kan de lika gärna dö!« Sedan viftade han hotfullt med sitt vassrör mot hembygden och modern som glömt honom.

Nazar följde efter stäpplöparbusken ända tills det blev alldeles mörkt. Han lade sig ner i mörkret och somnade av utmattning, medan han rörde vid busken med handen, för att den skulle stanna hos honom. På morgonen vaknade han och

blev genast rädd, för busken var inte kvar – den hade rullat iväg på egen hand under natten. Nazar ville börja gråta, men då fick han se att busken nu rörde sig högst uppe på en närbelägen sanddyn, så pojken jagade i fatt den.

Hembygden och modern hade för länge sedan försvunnit ur sikte – medan hans hjärta växte vore det bäst att glömma dem. Den dagen ledde den vandrande busken Nazar till en fåraherde, och herden gav pojken mat och dryck, och pojkens buske band herden fast vid en påk, så att den också skulle få vila. Under en lång tid slog Nazar följe med herden och han levde med honom ända tills snön började falla, men då lät husbonden herden ge sig iväg till Tjardzjuj för att ordna upp saker och ting – för herden hade börjat bli blind; och herden gav sig iväg tillsammans med pojken, och i staden överlämnade han honom till sovjetmakten, eftersom pojken var ett sådant barn som ingen frågade efter. Sovjetmakten samlar alltid ihop alla obehövda och bortglömda, likt en änka med många barn, som inte bryr sig om ifall hon får en extra mun att mätta.

Nu hade många år förflutit, men ingenting var glömt och den förlorade modern var lika älskad som förut, för i hans hjärta skulle det alltid finnas kvar en extra kraft att minnas henne med – som om barndomen inte vore över. Sin far hade Tjagatajev aldrig känt. Den ryske soldaten Ivan Tjagatajev från expeditionstrupperna i Chiva hade försvunnit innan Giultjatajs nedkomst – hon var vid den tiden den unga hustrun till Kotjmat, med vilken hon redan hade två små barn; men Kotjmits barn dog när Nazar var väldigt liten och det var först senare som modern hade berättat för honom om att de en gång hade levtt. Kotjmat hade varit fattig och mycket äldre än sin fru; han levde på att vandra till de rika storgodsägarna i

Kunja-Urgentj och Tasjauz och arbeta för dem – så kunde han åtminstone under sommaren försörja sin familj med bröd. Men under vintern sov han nästan oavbrutet i en jordkoja som var utgrävd vid foten av Ust-Urt. Han sparade på sina fattiga krafter och Giultjataj låg tillsammans med honom under den tjocka ullfilten; också hon värmdes sig och slumrade under de långa vintrarna – för att äta mindre – och mellan dem låg deras barn, medan de ännu levde. Då och då gick Giultjataj ut för att samla ätliga örter, eller för att vandra till Chiva och låta sig lejas som daglönare. En gång i Chiva fann hon inget arbete; det var under vintern, och de rika drack te och åt fårkött, medan de fattiga väntade på värmen och på att växterna skulle börja gro. Giultjataj hade sökt skydd i basaren; hon åt lite grand av det som blivit kvar på marken efter torghandlarna, men hon skämdes att tigga av folk. På denna marknadsplats i Chiva fick soldaten Ivan Tjagatajev syn på henne och han började komma till henne varje dag med statlig mat i en kastrull. Giultjataj åt soldatens soppa på oxkött i den tomma basaren om kvällen, och soldaten började röra vid henne och sedan omfamnade han henne. Och kvinnan skämdes för att stöta bort mannen som givit henne mat – så hon teg och gjorde inget motstånd. Hon hade grubblat på hur hon skulle kunna tacka ryssen, men hon hade inget annat att ge honom än det som naturen skänkt henne.

»Varför har du tårar i ögonen?» frågade Vera Tjagatajev den dag han skulle avresa till sin födelsebygd.

»Plötsligt mindes jag min mor, och hur hon log mot mig när jag var liten.«

»Och hur log hon då?»

Tjagatajev tvekade.

»Det minns jag inte. Hon gladde sig över mig och grät över mig – nu ler folk inte längre på det sättet. Hos henne strömmade tårarna över ett lyckligt ansikte.«

Modern hade berättat för Nazar att när hennes man, Kotjmat, fått veta att Nazar var son till en rysk soldat och inte till honom, då hade han inte slagit henne och han hade inte blivit rasande, utan bara blivit sorgsen och dragit sig undan alla. Han hade ensam givit sig iväg långt bort, och där i ensamheten hade han återhämtat sig från sin sorg; sedan återvände han och älskade Giultjataj som förr.

Tjagatajev gick ut för att promenera med Vera en sista gång. På kvällen skulle hans tåg avgå till Asien. Vera hade redan utrustat honom inför den långa resan: hon hade stoppat hans strumpor, sytt i de knappar som fattades och själv strukit hans underkläder, och ett antal gånger hade hon gått igenom och kontrollerat alla hans saker medan hon smekte dem och avundades dem för att de fick följa med hennes man.

När de kommit ut på gatan bad Vera Tjagatajev att han skulle följa med henne på besök till några av hennes bekanta. Om en halvtimme skulle han kanske för alltid upphöra att älska henne.

De kom in i en stor lägenhet. Vera presenterade sin man för en äldre kvinna och frågade:

»Var är Ksenia – har hon kommit hem ännu, eller är hon någon annanstans?«

»Visst har hon kommit hem – hon kom alldeles nyss«, sade kvinnan.

I ett stort och rymligt men ostädat rum satt en svarthårig tös som var runt tretton år, eller kanske femton. Hon läste i en bok och snurrade ändan på sin fläta i handen.

»Mamma!« ropade flickan glatt när hon fick syn på sin mor.

»Goddag på dig, Ksenia!« sade Vera. »Detta är min dotter«, sade hon sedan, och presenterade flickan och Tjagatajev för varandra.

Tjagatajev tryckte en egendomlig hand, som både var barnslig och kvinnlig; handen var kladdig och smutsig, eftersom barn inte med en gång lär sig att vara renliga.

Ksenia log. Hon liknade inte sin mor – hon hade en ynglings regelbundna ansikte, lite sorgset, av skam och bristande levnadsvana, och blekt, av växandets trötthet. Hennes ögon hade olika färg – det ena var svart och det andra var ljusblått – vilket gav hela ansiktsuttrycket en mild och hjälplös innebörd; det var som om Tjagatajev hade fått syn på en ömkansvärd och älsklig missbildning. Munnen var det enda störande hos Ksenia – den hade redan vuxit sig stor, läpparna hade blivit fylliga, som om de ständigt törstade efter att dricka, och det såg ut som om en stark och förgörande växt höll på att bryta fram genom hudens oskyldiga tystnad.

Alla teg på grund av den otydliga situationen, även om Ksenia redan hade börjat ana hur det låg till.

»Bor ni här?« frågade Tjagatajev, bara för att ha något att säga.

»Ja, med min pappas mor«, sade Ksenia.

»Och var är pappa – har han dött?«

Vera stod vid sidan om, hon såg ut genom fönstret, hon betraktade Moskva.

Ksenia började skratta.

»Nej, vet ni vad! Min pappa är ung, han bor i Fjärran Östern och bygger broar. Han har redan byggt två!«

»Är det stora broar?« frågade Tjagatajev.

»Jo, de är stora. . . Den ena är en hängbro och den andra har två stödpelare, och försvunna kassuner. De försvann och blev borta för alltid!« sade Ksenia glatt. »Jag har tidningsfotografier av dem!«

»Älskar pappa er?«

»Nej, han älskar några främmande människor – han vill inte älska mig och mamma.«

De pratade mer och i Tjagatajevs hjärta fanns det ett oklart medlidande – han satt där med en lätt och sorgsen känsla, som om han sov eller var ute på en resa. Han glömde det vanliga livet och grep tag i Ksenias hand och höll fast i den.

Ksenia satt där, förskräckt och häpen, och hennes olikfärgade ögon tittade rakt fram med ett plågat uttryck – som två närstående människor som inte känner varandra. Hennes mor Vera stod tyst en bit bort och log mot dottern och maken.

»Börjar det inte bli dags för dig att åka till stationen?« frågade hon.

»Nej, jag åker inte i dag«, sade Tjagatajev. Han skrapade med skorna mot golvet, och brottades med sin själs otålighet inför denna flicka. Dessutom skämdes han över att Vera och Ksenia skulle kunna uppfatta hans tillstånd som skoningslös manlig kärlek; för det han kände för Ksenia var ju endast en tillgivenhet full av dunkel njutning, mänsklig släktskap och en önskan om att hennes öde skulle bli det bästa tänkbara. Han skulle vilja vara en kraft som skyddade henne, en far och ett evigt minne i hennes själ.

Tjagatajev ursäktade sig och gick ut en halvtimme. På varuhuset Mostorg köpte han för trehundra rubel olika saker som han sedan gav Ksenia i present; om han inte hade gjort detta skulle han sedan ha ångrat sig i många dagar.

Ksenia glädde sig åt presenterna, men det gjorde inte hennes mor.

»Ksenia har bara två klänningar, och hennes sista par skor har gått sönder«, sade Vera. »Hennes far skickar ju ingenting och jag har precis börjat arbeta. . . Varför köpte du de där struntsakerna, vad skall en liten flicka med dyr parfym, en väska av sämskskinn och det där brokiga överkastet. . .?«

»Men snälla mamma, oroa dig inte!« sade Ksenia. »De kommer att ge mig en klänning gratis på barnteatern, för jag är aktivist där, och i pionjärgruppen kommer de snart att börja dela ut bergsklättarkängor, så jag behöver inga skor. Låt mig behålla väskan och överkastet!«

»Det var i varje fall onödigt«, klagade Vera. »Och han skulle själv behövt sina pengar, han skall ju ut på en lång resa.«

»Jag klarar mig«, sade Tjagatajev. Han tog fram ytterligare fyrahundra rubel och lämnade dem till Ksenias uppehälle.

Flickan gick fram till honom. Hon tackade Tjagatajev, sträckte fram handen mot honom och sade:

»Jag kommer också snart att ge er presenter! Rikedomen är snart här!«

Tjagatajev kysste henne och tog farväl.

»Nazar, du älskar mig väl inte längre?« frågade Vera när de kommit ut på gatan. »Låt oss gå och ta ut skilsmässa, innan du ger dig av. . . Nu har du sett hur det ligger till: Ksenia är min dotter, du är min tredje man och jag är trettiofyra år.«

Vera tystnade. Nazar Tjagatajev häpnade:

»Varför skulle jag inte älska dig? Har du älskat dina andra män?«

»Jo, jag älskade dem. Den andre dog, och jag gråter ännu efter honom när jag är ensam. Men den förste övergav mig

och flickan, fast jag älskade honom också och var honom trogen... Och jag fick leva länge utan man och gå på glada fester där jag själv måste lägga pappersblommor i mitt hår... «

»Men varför skulle jag inte älska dig? «

»Du älskar Ksenia, jag vet det... När hon blir arton kommer du att vara trettio, eller kanske lite mer. Då kan ni gifta er – jag skall arrangera ert äktenskap. Du skall bara låta bli att ljuga för mig, och oroa dig inte – jag har vant mig vid att förlora människor. «

Tjagatajev stannade upp och betraktade denna kvinna, och han förstod ingenting. Det som han tyckte var egendomligt var inte hennes sorg, utan att hon trodde sig vara dömd till ensamhet, trots att han hade gift sig med henne och delade hennes liv. Hon vårdade sin sorg och gjorde sig ingen brådska att göra sig av med den. Alltså fanns det djupt inne i det mänskliga förnuftet, och i själva människohjärtat, en fientlig kraft som kunde få livliga, glittrande ögon att mörkna mitt i livets sommar, just när man famnades av hängivna armar, och till och med när man blev kysst av sina barn.

»Var det därför som du inte ville bo med mig? « frågade Tjagatajev.

»Ja, det var därför. Du visste ju inte att jag hade en sådan dotter, du trodde att jag var yngre och oskyldigare... «

»Vad menar du?! Vad spelar det för roll... «

»Nej, svara nu: visst har du blivit förälskad i Ksenia? Jag märkte att du blev det. «

»Jo, det har jag «, svarade Tjagatajev, »jag kunde inte stå emot. «

Tysta fortsatte de hem till Veras rum. Där ställde hon sig mitt i bostaden, utan att ta av sig kappan – likgiltig och främ-

mande inför alla de ägodelar som omgav henne. Om något oväntat hade inträffat just då, så skulle hon ha skänkt bort allt sitt husgeråd till någon grannkvinna; denna goda gärning skulle då ha tröstat henne lite grand och samtidigt med att hennes egendom förminskades skulle också hennes lidande själ ha minskat i omfång. Men därefter skulle hon också ha blivit tvungen att ge bort sin kropp tills det bara återstod en sista liten rest av den – men också denna lilla sista rest skulle då ha plågats med samma kraft som hela kroppen tillsammans med kläderna, inventarierna och alla övriga bekvämligheter – och hon skulle då blivit tvungen att också ge bort denna lilla sista rest, till att förintas och förgätas. Förtvivlan, längtan och nöd kan tränga in i en människa, ända ner i hennes djupaste springor, och bara de sista andetagerna kan sopa rent i hennes inre.

»Vad skall jag nu ta mig till? « frågade Vera, men dessa ord var bara ämnade för henne själv.

Tjagatajev förstod Vera. Han omfamnade henne och höll henne länge mot sitt bröst för att åtminstone försöka lugna henne med sin kropp, eftersom det inbillade lidandet är det mest tröstlösa som finns och inte ger vika för ord.

Vera började lämna sin sorg.

»Ksenia kommer också att börja älska dig... Jag skall uppfostra henne och lära henne att minnas dig, och göra dig till en hjälte. Ge inte upp hoppet, Nazar – åren går snabbt och jag kommer att vänja mig vid att vi inte längre är tillsammans. «

»Varför skall man vänja sig vid något dåligt? « sade Tjagatajev; han kunde inte förstå varför alla betraktade lyckan som osannolik och varför människor bara strävade efter att försöka förföra varandra med hjälp av sorg.

Sedan barndomen hade Tjagatajev fått nog av sorg, och nu,

när han blivit bildad, betraktade han den som oanständig; han hade bestämt sig för att i sin hemtrakt skapa en lycklig värld av salighet – vad mer han skulle ta sig till här i livet visste han inte.

»Oroa dig inte!« sade Tjagatajev och smekte Veras stora mage där barnet som skulle bo i den kommande lyckan låg. »Skynda dig att föda honom – han kommer att bli glad!«

»Men kanske blir han inte det«, sade Vera misstroget. »Kanske kommer han att bli en evig martyr.«

»Vi kommer inte längre att tillåta någon olycka«, svarade Tjagatajev.

»Och vilka är ni?«

»Det är vi«, sade Tjagatajev tyst och osäkert. Han skämdes av någon anledning för att tala i klartext, och han rodnade lite grand, som om hans hemliga tankar skulle ha varit ondsinta.

Vera omfamnade honom och tog farväl – hon hade tittat på klockan och sett att avskedets stund var nära.

»Jag vet att du kommer att bli lycklig – ditt hjärta är rent och dugligt. Du skall ta hand om min Ksenia!«

Hennes kärlek och framtidens osäkerhet fick henne att börja gråta; först blev hennes ansikte ännu fulare, men sedan, när det tvättats rent av tårarna, fick det ett nytt och obekant utseende – som om Vera vore långt borta och tittade på allt som hände här med främmande ögon och inte förstod det.

3.

Tåget hade för länge sedan lämnat Moskva; resan hade redan pågått flera dygn. Tjagatajev stod vid fönstret, han kände igen de platser där han vandrat som barn – och om detta var andra platser, så var de exakt likadana. Det var samma land – lika gammalt och tomt, och samma barndomsvind blåste och satte de jämrade grässtråna i rörelse, och rymden var stor och trist – som en modlös och främmande själ; Tjagatajev fick ibland lust att stiga av tåget och börja gå till fots, precis som det barn som alla övergivit. Men barndomen och den gamla tiden var för länge sedan förbi. På de små stationerna på stäppen såg han porträtt av Stalin; ofta var porträtten hemgjorda och uppklistrade någonstans på ett plank. De var antagligen inte särskilt lika den som de avbildade, men kanske hade de ritats av en barnslig pionjärhand och utifrån en äkta känsla; Stalin såg ut som en gammal gubbe och en god far för alla föräldralösa på jorden; emellertid hade konstnären, utan att tänka på det, bemödat sig om att också göra Stalins ansikte likt sitt eget, så att man skulle kunna se att han själv numera inte levde ensam i världen och att han hade en far och en släkt – så fick konsten ett övertag över oskickligheten. Och alldeles efter en sådan station kunde man se hur olika människor grävde i jorden, planterade något eller byggde, för att bereda en plats att leva på och en tillflykt för de hemlösa. Några ödsliga, ogästvänliga bosättningar där man bara kunde leva i förvisning såg inte Tjagatajev till – överallt arbetade människorna och avlägsnade